

Od idei narodowej do nacjonalizmu

Bibliografia:

- Źródło: *Ernest Renan, Co to jest naród, [w:], Wielkie mowy historii. Od Lincolna do Stalina, red. W. Władyka, T. Zawadzki, P. Zmelonek, Warszawa 2006, s. 115.*

Nacjonalizm i patriotyzm. Czym się różnią? Kiedy powstały? I co wspólnego ma z nimi Karol Darwin?

Wprowadzenie

Wystąpił błąd

Nacjonalizm i patriotyzm - gdzie przebiega granica?

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R1GAZ7djVw9ET>

O nacjonalizmie i patriotyzmie mówi prof. dr hab. Tomasz Kizwalter

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Nacjonalizm i patriotyzm - gdzie przebiega granica, mówi prof. dr hab. Tomasz Kizwalter.*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Nacjonalizm i patriotyzm – gdzie przebiega granica?”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Tomasz Kizwalter – z Uniwersytetu Warszawskiego. Mężczyzna siedzi w przyciemnionym pokoju. W tle zasłona, zapalona lampa, fragment obrazu na ścianie. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Tomasz Kizwalter, scenariusz i realizacja Contentplus.pl, na zlecenie Uniwersytetu Wrocławskiego, w ramach projektu "E-podręczniki do kształcenia ogólnego".

Ćwiczenie 1

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY-SA 3.0.

Korzenie nacjonalizmu

Współczesny **nacjonalizm** zrodził się wraz z rewolucją francuską jednak treść tej ideologii przeszła istotne zmiany w toku XIX wieku. Początkowo przez 'naród' Europejczycy rozumieli wspólnotę polityczną zamieszkującą państwo. Celem zwolenników idei narodowej, deklarujących miłość do ojczyzny, mogło być więc dążenie do jej obrony, odzyskania (np. Polacy i Węgrzy) lub do zjednoczenia państwa (np. Włosi i Niemcy). Nie zauważano wówczas innych elementów, na przykład etnicznych czy kulturowych i nie odnoszono się do nich. Pojęcie narodu rozumiano dość wąsko. W monarchiczno-stanowym porządku, zachwianym pod wpływem rewolucji francuskiej i wydarzeń epoki napoleońskiej, świadomość narodowa cechowała tylko bardziej uświadomioną i wyedukowaną część wspólnot. Warstwy wyższe, w szczególności na wschodzie Europy, nie poczuwały się do jakiegokolwiek jedności z warstwami najniższymi, czyli chłopami i biedotą miejską. Te z kolei traktowały elity z nieufnością.

Ciekawostka

Ojczyzna jest wolna. Zwycięstwo!

Źródło: Friedrich Wilhelm Meyer , *Ojczyzna jest wolna. Zwycięstwo!*, 1813, domena publiczna.

Napoleon wyzwolił swoją imperialną polityką nastroje patriotyczne

Europejczyków. Szczególnie w Niemczech podczas kampanii antynapoleońskiej zaczęło się upowszechniać myślenie w kategoriach ogólnoniemieckich.

Nie wszędzie jednak reakcje były podobne. W Hiszpanii i Rosji walka przeciw

Napoleonowi prowadzona była przez jej uczestników w imię lojalności względem monarchii i szacunku dla tradycji, nie wspominając o niechęci do 'obcych'.

Wiosna Ludów po raz pierwszy pokazała, że dążenia narodowe mogą pozostawać ze sobą w konflikcie, pomimo wspólnego wroga w postaci konserwatywnych monarchii, co szczególnie wyraźnie uświadomili sobie Niemcy i Polacy. Później **na ewolucję ruchu narodowego w Europie istotnie wpłynęło zjednoczenie Włoch i Niemiec, a także powstanie Austro-Węgier**, gdyż utrudniło innym narodom realizację niepodległościowych dążeń.

W Europie 2. połowy XIX wieku stopniowo zanikał wyrażany przez siły postępowe do połowy stulecia czynnik solidarności i poparcia dla interesów politycznych przedstawicieli innych uciskanych wspólnot narodowych. Coraz częściej uważano, że rywalizacja i konflikty między narodami są odbiciem zasad rządzących naturą, które na polu biologii odkrył **Darwin**. Jego teoria wywarła ogromny wpływ na **kształtowanie się nacjonalizmu**. Stała się uzasadnieniem dla hasła egoizmu narodowego. Nakaz moralny, aby działać w zgodzie z interesem narodowym służył mobilizacji do walki o panowanie nad słabszymi narodami. Walka starych i nowych mocarstw o posiadanie kolonii, a także ścieranie się interesów gospodarczych państw zdawały się potwierdzać teorie nacjonalistów. Chociaż w XIX wieku większość mocarstw europejskich była imperiami wielonarodowymi i wieloetnicznymi, upowszechniał się pogląd, że interesy narodowe są ważniejsze od dynastycznych, a instytucja państwa winna im służyć. **Ważnym narzędziem kształtowania postaw narodowych stawały się bezpłatna, obowiązkowa szkoła i armia z powszechnego poboru.**

Ćwiczenie 2

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Nowe pojęcie narodu

Schyłek XIX wieku był czasem rozkwitu i zwiększonej popularności ideologii nacjonalistycznych. Wspólnotę narodową zaczęto postrzegać jako całość nadrzędną wobec państwa i jednostki, jednorodną etnicznie, duchowo i kulturowo oraz wyróżniającą się od innych wspólnot odrębnym językiem. Zwracano uwagę również na inne elementy łączące, takie jak 'wspólnota krwi', terytorium, religia i rasa. Istniało wiele ideologii nacjonalistycznych, gdyż każdy z narodów stworzył własną jego odmianę. Miało to wpływ na rozwój nauk historycznych, które odtwarzały i współtworzyły tradycje narodowe.

Za tą ewolucją stały procesy modernizacji społeczno-gospodarczej (zwłaszcza zniesienie poddaństwa osobistego chłopów) i zanik feudalnych struktur. Równie ważny był postęp demokratyzacji, zrównujący członków wspólnot w prawach i wciągający masy do życia politycznego. Nacjonalizm jako ideologia odpowiadał elitom i jednocześnie był ich dziełem. Stanowił, jak sądzono, antidotum na socjalizm i kształtowanie się ponadnarodowego ruchu robotniczego, dlatego zyskał poparcie zaniepokojonych tym zjawiskiem konserwatystów. Był także ideologią atrakcyjną dla mas, gdyż promował pozytywny (a niekiedy i bezkrytyczny) stosunek do własnej wspólnoty narodowej i podsuwał proste wyjaśnienia skomplikowanych problemów społecznych.

Francuski filozof Ernest Renan (1823–1892) w mowie wygłoszonej w 1882 roku na Sorbonie odniósł się do różnorodnych, współczesnych mu sposobów definiowania narodu, wskazując na ich zalety i wady. Jego wystąpienie było reakcją na politykę II Rzeszy względem mniejszości narodowych. Był on wyrazicielem przekonań środowisk liberalnych.

” Ernest Renan

Co to jest naród

Zamierzałem tutaj rozebrać ideę, na pozór jasną, lecz prowadzącą do najniebezpieczniejszych nieporozumień. Formy społeczeństwa ludzkiego są najrozmaitsze. Wielkie zgromadzenie ludzi na kształt Chin, Egiptu, pierwotnej Babilonii; pokolenie na kształt Hebrajczyków, Arabów; gród na kształt Aten i Sparty; połączenia rozmaitych krajów

na wzór państwa Achemenidów, państwa rzymskiego, państwa Karolingów; społeczeństwo bez ojczyzny, utrzymane przez związek religijny, jak to ma miejsce u Izraelitów, Parsów; narody, jak Francja, Anglia i większość nowożytnych samodzielnych państw europejskich; związki na kształt Szwajcarii, Ameryki; pokrewieństwa, jakie np. rasa, a raczej język tworzy między różnymi gałęziami Germanów, różnymi gałęziami Słowian; oto sposoby grupowania się, które wszystkie istnieją lub też istniały, a których nie można mieszać ze sobą bez bardzo poważnych niedogodności. W epoce rewolucji francuskiej wierzono, że urządzenia małych, niezależnych miast, takich jak Sparta i Rzym, mogły być zastosowane do naszych wielkich narodów o trzydziestu do czterdziestu milionach dusz. W naszych czasach popełniają błąd ważniejszy: mieszając rasę z narodem i przypisując grupom etnograficznym, a raczej lingwistycznym, wszechwładzę podobną do władzy ludów rzeczywisty byt mających. [...] Streszczam się: człowiek nie jest niewolnikiem ani swojej rasy, ani swojego języka, ani swojej religii, ani biegu rzek, ani kierunku łańcuchów górskich. Wielkie zbiorowisko ludzi, zdrowe duchem i gorące sercem, tworzy świadomość (conscience) moralną, która się nazywa narodem. O ile ta świadomość moralna dowodzi swej siły poprzez ofiary, których wymaga zrzeczenie się osobnika na korzyść ogółu, jest ona słuszna, ma prawo bytu. Jeśli wątpliwości powstają na jej granicach, zapytajcie się o zdanie ludności, w sporze będącej.

Źródło: Ernest Renan, Co to jest naród, [w:], Wielkie mowy historii. Od Lincolna do Stalina, red. W. Władyka, T. Zawadzki, P. Zmelonek, Warszawa 2006, s. 115.

Ćwiczenie 3

Wśród podanych niżej sformułowań wskaż te, które stanowią streszczenie tez Renana.

- Najważniejsza w definiowaniu narodu jest wspólnota języka i religia.
- Ważniejsza od języka, religii czy położenia geograficznego w definiowaniu narodu jest wspólnota duchowa (świadomości).
- Czynniki etniczny niesłusznie uważa się za najważniejszy element, definiujący przynależność do narodu.
- Czynniki etniczny słusznie uważa się za najważniejszy element, definiujący przynależność do narodu.
- Istnieją różnorodne formy wspólnot ludzkich (społeczeństw) połączonych językiem, religią lub terytorium i nie wszystkie można nazwać narodami.
- Wyznacznikiem przynależności narodowej jest rasa.

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., licencja: CC BY 3.0.

Rasizm i antysemityzm

Przekonanie o wyższości własnego narodu nad innymi w bardziej radykalnych odmianach ideologii nacjonalistycznej splatało się z poczuciem silnego zagrożenia interesów narodowych. Ewolucję nacjonalizmu w tym właśnie kierunku wzmagaly napięcia i konflikty właściwe epoce industrializacji. W takich przypadkach ideologia ta chętnie posilkowała się argumentami rasowymi. Do ich spopularyzowania przyczyniała się europejska ekspansja kolonialna na inne kontynenty, dostarczająca oczywistych dowodów przewagi technologicznej Zachodu nad ludnością kolorową. Poza tym argumenty rasistowskie próbowano uzasadniać pseudonaukowymi wywodami, co w dobie silnej wiary w postęp i naukę wzmacniało ich wymowę. Tam, gdzie objawiały się napięcia na tle etnicznym, padały one na bardzo podatny grunt. Rasizm nie mieścił się w głównym nurcie europejskiego i amerykańskiego życia ideowego, ale rasowe stereotypy były ówczesnie jedną z ważnych części potocznych wyobrażeń w społeczeństwie europejskim.

Ciekawostka

Głośnym echem odbiły się w XIX-wiecznej Europie **rasistowskie publikacje** francuskiego pisarza [Joseph Arthur Gobineau](#) [czyt.: żozef artur gobinu] i brytyjskiego publicysty [Houstona Stewarta Chamberlaina](#) [czyt.: hjuston stjułard czembelein] publikującego w Niemczech. **Gobineau** w połowie XIX wieku przekonywał, że cywilizacja jest wyłącznym dziełem białej rasy. Był **pomysłodawcą 'czystości rasowej'** i twórcą mało konkretnego, ale sugestywnego pojęcia '**ras aryjskiej**'. Uważał, że zagrażał jej większy od europejskiego przyrost demograficzny ludności kolorowej. Pół wieku później do jego pomysłów nawiązał Chamberlain, który szukał sposobów na 'udoskonalenie rasy aryjskiej' poprzez wykorzystanie najnowszych osiągnięć nauk przyrodniczych (teorii dziedziczności i eugeniki, postulującej świadome sterowanie płodnością). Osobne miejsce poświęcił Żydom, określając ich mianem osobnej rasy, a do tego rzekomo 'niższej'. Dodał tym samym do rozwijającego się wówczas antysemityzmu kulturowego element rasowy.

Antysemityzm – jako syndrom psychologiczny i system stereotypów – można traktować jako jeden z gatunków rasizmu, charakterystyczny dla Europy XIX wieku. Bywa też jednak przez niektórych badaczy uważany za zjawisko specyficzne na tyle, aby stanowić odrębną kwestię. Niemniej pozostaje faktem, że rozwinął się on i umocnił za sprawą ideologii nacjonalizmu. Odcisnął się także znacząco na życiu politycznym Europy. Wyparł istniejący od dawna [antyjudaizm](#) o podłożu religijnym. Mieścił (i mieści) w sobie wiele, często sprzecznych, elementów. Są to: rasistowskie tezy o niższości Żydów i zagrożeniu wynikającym z ich rzekomej odrębności rasowej, mit ogólnoświatowej konspiracji żydowskiej (wsparty popularnym stereotypowym wizerunkiem chciwego i bogatego kapitalisty) oraz równie stereotypowa figura żydowskiego zwolennika socjalizmu/komunizmu, skłonnego do rewolucyjnych działań.

Ciekawostka

W 1896 roku austriacki dziennikarz i pisarz Teodor Herzl [czyt.: teodor hercl] (1860–1904) opublikował książkę *Państwo żydowskie*, a rok później w Bazylei (Szwajcaria) zainaugurował obrady pierwszego światowego kongresu syjonistycznego. Uważa się go za twórcę nowoczesnego żydowskiego ruchu

narodowego – syjonizmu. Jego głównym celem stało się stworzenie własnego państwa, które będzie mogło skutecznie chronić Żydów przed prześladowaniami.

Zamiast podsumowania

Polecenie 1

Wymień różnice między ideą narodową a nacjonalizmem w XIX wieku.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.

Wystąpił błąd

Naród polski czy społeczeństwo polskie?

Film dostępny pod adresem </preview/resource/R16OkG1pcA1vY>

Naród polski czy społeczeństwo polskie? Opowiada prof. dr hab. Tomasz Kizwalter

Źródło: Contentplus.pl sp. z o.o., *Naród polski czy społeczeństwo polskie? Opowiada prof. dr hab. Tomasz Kizwalter*, tylko do użytku edukacyjnego na zpe.gov.pl.

Nagranie video. Na początku pojawia się plansza z tytułem „Naród polski czy społeczeństwo polskie?”. Następnie pojawia się prof. dr hab. Tomasz Kizwalter – z Uniwersytetu Warszawskiego. Mężczyzna siedzi na w przyciemnionym pokoju. W tle zasłona, zapalona lampa, fragment obrazu na ścianie. Film kończy się planszą z napisami: wystąpił prof. dr hab. Tomasz Kizwalter, scenariusz i realizacja

Polecenie 2

Wysłuchaj powyższego wykładu. Na podstawie uzyskanych informacji i wiadomości z lekcji scharakteryzuj proces rozszerzania się polskiej świadomości narodowej w XIX wieku.

Źródło: Learnetic, licencja: CC BY 4.0.